

Pieter Dhondt, *Un double compromise: Enjeux et débats relatifs à l'enseignement universitaire en Belgique au XIXe siècle* (Gent: Academia Press, 2011, iv + 486 pp., ISBN 978 90 382 1780 2).

De jonge Belgische staat worstelde ruim een halve eeuw lang met de vraag hoe het universitaire onderwijs moest worden ingericht. Slechts één ding stond vast. Het moest anders dan in de Franse (1794-1815) en vooral de Nederlandse tijd (1815-1830). In de Franse tijd was de enige universiteit in de Zuidelijke Nederlanden, in Leuven, opgeheven. Het duurde bijna een decennium voordat hiervoor in Brussel en Luik twee afdelingen van de vanuit Parijs gedirigeerde Keizerlijke Universiteit voor in de plaats kwamen. Intussen waren in verschillende steden beroepsopleidingen van de grond gekomen om te voorzien in de behoefte aan artsen en juristen. Deze werden gekoppeld aan de academies van de Keizerlijke Universiteit. Doordat haar hoogleraren te weinig of te laat werden betaald, hadden de meesten een nevenbetrekking in een ziekenhuis, aan een lyceum of in de rechterlijke macht. Dit stelsel stierf een zachte dood na de val van Napoleon en de vlucht van de meeste Franse professoren naar hun vaderland.

In de Nederlandse tijd stichtte koning Willem I rijksuniversiteiten in Gent, Leuven en Luik, omdat hij de Zuidelijke Nederlanden niet wilde achterstellen bij de Noordelijke die er ook drie hadden. Hij handhaafde de letteren en de natuurwetenschappen als afzonderlijke voorbereidende faculteiten en degradeerde de bestaande medische scholen tot opleidingsinstituten voor plattelandsheermeesters. Geneesheren moesten een graad halen aan de universiteit. De inrichting van een katholieke theologische faculteit werd vermeden om de katholieke kerk buiten het universitaire onderwijs te houden. De regering ging in 1825 nog een stap verder door voor studenten van de katholieke grootseminaria een tweejarige studie aan het Collegium Philosophicum van de universiteit in Leuven verplicht te stellen. Dit veroorzaakte een storm van kritiek omdat veel katholieken dit zagen als een inbreuk van de staat in hun religieuze vorming – wat het natuurlijk ook was.

Meteen na het uitroepen van de Belgische onafhankelijkheid nam de voorlopige regering afstand van het Nederlandse stelsel door een volledige vrijheid van onderwijs af te kondigen en het Frans toe te staan als taal van dit onderwijs. De resultaten van deze vrijheid van onderwijs waren een ideologische strijd tussen katholieken en liberalen over

het recht universiteiten te stichten en concurrentie tussen steden over de vraag waar universiteiten moesten komen. Het eind van het lied was dat, hoewel er in universitaire kring steeds een sterke voorkeur had bestaan voor één universiteit, België vanaf 1835 vier universiteiten telde: rijksuniversiteiten in Gent en Luik, een door het episcopaat gestichte katholieke universiteit in Leuven en een door een groep liberale Brusselaars opgerichte vrije universiteit als tegenwicht tegen de katholieke.

De discussie in de hierop volgende decennia ging over de vraag hoe het beste van de Franse en Duitse stelsels van hoger onderwijs kon worden gecombineerd – het eerste deel van het dubbele compromis uit de titel van dit boek. De vraag was voorts hoe de vrijheid van onderwijs kon worden verenigd met het bewaken van de kwaliteit ervan. Moest de overheid de toegang tot de vrije beroepen beheren of kon dit worden overgelaten aan de beroepsorganisaties? Het parlement koos ervoor zelf de controle te houden met staatsexamens ter afsluiting van de studie. Dit was het tweede deel van het dubbele compromis en dit werd door eindeloze debatten over de aard en de samenstelling van de staatsexamencommissies het meest besproken onderwerp van het Belgische hoger onderwijs in de negentiende eeuw.

In de praktijk bleek de instelling van staatsexamens te botsen met de vrijheid van onderwijs. Aangezien bijna elk studiejaar met een examen werd afgesloten, bleef van vrijheid van de inrichting van het onderwijs zelfs vrijwel niets over. Doordat de faculteiten in feite voorbereidden op een beroep – van arts, advocaat en vanaf 1850 ook van leraren in het secundair onderwijs – was er nauwelijks ruimte, tijd en geld voor wetenschappelijk onderzoek, laat staan voor wetenschappelijke vorming van studenten. Pas in 1876 kregen de universiteiten het recht zelf graden te verstrekken. Hierna werden meer en meer laboratoria en seminaria gesticht, maar niet eerder dan 1890 werd het schrijven van een dissertatie verplicht als afsluiting van een studie in de letteren. Nu eerst werd wetenschappelijke vorming naast beroepsopleiding en algemene vorming aanvaard als taak van de universiteiten. In vergelijking met de buurlanden was België hier laat mee.

In deze bewerking in het Frans van zijn in Leuven verdedigde proefschrift geeft Pieter Dhondt heel minutieus en systematisch een overzicht van de discussies in en over het Belgische hoger onderwijs. Dit gaat van de vrijheid van onderwijs, de wijze van benoeming van hoogleraren, de toegangseisen voor studenten, de eisen die beroepsgroepen stelden aan de opleiding, de Duitse vrijheid van onderwijs en de Duitse vorm van 'Bildung', de vraag of wetenschappelijk onderzoek aan de universiteit dan wel naar Frans voorbeeld juist in hiervan los staande instellingen thuis hoorde, de examencommissies en de toegang van vrouwelijke studenten tot de universiteit, tot de opkomst van specialisatie in onderwijs en onderzoek. Vrijwel niets wordt buiten beschouwing gelaten.

Toch komt niet alles helemaal uit de verf. In Dhondts boek komt de instelling van het Collegium Philosophicum wat uit de lucht vallen. De achtergrond was dat Willem I greep wilde krijgen op de kerken in zijn koninkrijk. Dit lukte in de Noordelijke Nederlanden, maar mislukte faliekant met de katholieke kerk. Toen hij aanstaande

priesters wilde verplichten tot enkele jaren studie aan een wel door hem gecontroleerd instituut, werd dit in de Zuidelijke Nederlanden als affront gezien. Deze maatregel was minder gericht tegen de katholieken dan tegen hun kerk.

Door de thematische opbouw is ook de samenhang met sommige nationale en internationale politieke en maatschappelijke ontwikkelingen niet altijd even goed te volgen. Maar alles bijeen genomen is het resultaat een boek dat gaat over wat in België in de negentiende eeuw werd gezien als de essentie van de universiteit. Dit is een prestatie van belang.

P.J. Knegtmans, Universiteit van Amsterdam